

ỌBỊBỊA NDI IROPU NA USORO OBIBI NDU NA MMUTA NDI IGBO: ỌDIDI NA OLILEANYA.

Si n'aka

I.L. AKPU (PhD)
Ngalaba Lingwistiks Na Asụsụ Ala Naijiria,
Alvan Ikoku Federal Koleeji Keedukeshon, Owere, Imo Steeti.
ifeomafabulous@gmail.com

&

A.O. MEDOLU (PhD)
Ngalaba Lingwistiks, Igbo Na Asụsụ Naijiria Ndi Ozo
Mahadum Naijiria, Nsuka
agatha.medolu@unn.edu.ng.

&

ARUAH. VIRGINUS. ONYEBUCHI
chidoo.ezika@unn.edu.ng
Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asụsụ Naijiria ndi Ozo ,
Mahadum Naijiria, Nsuka.

Ụmị

Nchọcha a na-eleba anya n'ihe bu ebunnoobi ndi Iropu mere ha ji bia ala Igbo. Ndi Igbo dika otu agburu, bikotara n'otu ebe a maara dika ala Igbo. Ha nwere asusu Igbo dika asusunne na nna ha. Ha nwekwara otutu olundi di iche iche ha na-asu ma nwezie otu asusu Igbo nke onye o bu na-aghota. Nke a ka ha kpore Igbo izugbe. O na-eme ka nghota di mfe na mmekorita o bu na nwere. Nchọcha a na-egosikwa na ndi Igbo nwere omenala e ji mara ha, uzọ okpukperechi, nkwenye na obibi ndu nke ha tupu ndi ocha (Iropu) a bia n'ala Igbo. Ozo, a gbasoro usoro nkowa wee tuchaa nchọcha a. Nchoputa e nwetere gosiri na ebunnoobi ndi ocha ha ji bia ala Igbo abughị iweta oganiihu kama o bu ka ha bia bukoru aku ndi ahụ Chineke jiri gozie umu Igbo laa na be ha. Arutukwara aka na mmetuta nke obibia ha nye ndu ndi Igbo n'akuku nke azumaahia, oru aka, agumaakwukwo, okpukperechi, omenala, ochichi, nkwenye nakwa ogwugwo oria. A gakwara n'ihu choputammetuta nke obibia ha nye asusu Igbo, ejiji, ihe gbasara umunwaanyi nakwa akparamaagwa umu Igbo. N'ikpeazu, e lebara anya n'ihe obibia ha mebiri nakwa ndi o meziri na ndu ndi Igbo (ihe di mma ha webatara). A tutakwara aro banyere etu a ga-esi mezie ihe ndi ahụ obibia ha mebiri ma kwue ihe ga-abu olileanya ndi Igbo n'odinihu.

1. Mkpelite

Ndi Igbo bu otu agburu gbaputara ihe n' obodo Naijiria. Agugu (2006) gosiputara ndi Igbo dika otu n'ime agburu e nwere n'ala anyi bu Naijiria nwe ala ebe a na-akpo ala Igbo. N' otu aka ahukwa, ndi Igbo bu agburu nooro onwe ha nwere omenala na uzọ obibi ndu nke ha. N' echiche Anozie (2003), ndi Igbo mejuputara steeti ufodu dika Anambara, Enugwu, Ebonyi, Imo, Abia na mpaghara ufodu nke steeti Delta, kros Rivas, na steeti Rivas. Nke a putara na ndi Igbo bu agburu biputaara onwe ha iche n' obodo ukwu a bu Naijiria. Ha bikotakwara onu dika umunne nke buna o nweghi agburu ozo binyeere ha n'ime. O buru na ihu onye Awusa ma o bu onye agburu ozo n'ime ala Igbo, nke a putara na onye ahụ bu mbjara mbjara ma obu onye obia.

Otu ihe ozo maka ndi Igbo bu na ha nwere oke ala, ha na-agburu ndi ozo. Agugu (2006) gara n'ihu kwuo na-ebe o ga-edo anya bu n'ala Igbo no n'oke ohia, nke e nwere ike isi na o no n'agbata latitude "50c na 80c" n'owuwa anyanwu "Greenwich line" n'akuku abuo nke osimiri Naija. Obosara ala Igbo di ihe kariji

“50, 641 square km (5,800sq mile). O gakwara n’ihu kwuo si n’ala Igbo nwere otutu omenala ma o bukwanu olu asusu di iche iche bu nke di ire na mmekorita di n’etiti ndi Igbo na agbata obi ha na ndi mba batara n’ala Igbo. Site na nkowa ndi a, anyi nwere ike ikowa ndi Igbo dika otu agburu nke bikotara n’owuwa anyanwu Naijiria, nwekwara usoro obibi ndu, omenala, asusu na ejiji e ji mara ha. N’aka nke ozo, o dikwa mkpa na anyi kowara ndi bu ndi Iropu batara n’ala Igbo. Ndi mba isi ocha mbu batara n’ala Afrika bu ndi Potugizi. Ndi ozo sotewere ha bu ndi nke Doch[. E mesia ndi Briteen n’onwe ha wee batakwuo. Ndi o bua n’ime ha nwere ebumnoobi ha jiri bata. N’iga n’ihu, Agugu (2006) kwuru n’otu ihe mre ndi ocha jiri bia n’ala Igbo bu izu ahia. E nwere ike isi na e nweghi ndi mishonari, ndi nkuzi, ndi dibia Bekee ma o bukwanu ndi ochichi. Ekwealor (1998) mekwara ka anyi mata na ndi ocha buuru uzo zo ukwu n’ala Naijiria nke ndi Igbo bu otu n’ime ha bu ndi Potugizi, malite n’afu 1470 wee gbagowe. Ha buuru uzo gbaa ukwu na ndida owuwa anyanwu Naijiria (mba mmiri). Oge ha batara, ebe anya ha di bu na mgbere ohu na mgbere ihe di iche iche na-ekpo one (spices). Nkowa ndi a niile na-egosiputa na ihe kpotara ndi Iropu n’ala Igbo bu izu ahia, nke mgbere ohu bu otu ihe gbaputara ihe na ya. Ihe ozo anyi ga-eleba anya na ya bu onodu obibi ndu Igbo tupu ndi ocha ahia. Anyi ga-amakwa ma o nwere ihe oma ndi Iropu a webatara na ndu ndi Igbo. Matakwa uzo obibia ha si metuta ndu ndi Igbo na akuku mmuta, asusu, mgbere ahia, oru ugbo, okpukpere chi, na nkwenye ndi Igbo. Ozo, anyi ga-amakwa ihe bu onodu obibi ndu ndi Igbo ugbo a, wee bialebazie anya n’ihe ga-abu olileanya ndi Igbo n’odiniihu. Ya bu, ma anyi ga-asika akpoghachi ndi ocha, ka o bu na o nwere ihe ndi ha mebiri nke ekwesiriimezi ma o bu weghachi azu n’obibi ndu ndi Igbo.

2. Ntuleghari Agumagu

Obibia ndi Iropu wetara otutu mgbanwe nandu ndi Igbo, ma nke oma ma nke ojo. Edeela otutu ihe, mee nchoputa di iche iche banyere nke a. O dikwa mkpana anyi ruturuaka n’ufoduihe ndi ha kowara.

Obibi Ndu Ndi Igbo Tupu Ndi OchaAbia.

Ndi Igbo nwere uzo ha si ebi nduha tupu ndi Iropu abata n’ala ha dika n’uzo ndi a:

Asusu: Ndi Igbo dika mmadu ndi ozo Chineke kere nwere asusu nke ha. N’ikowa uche ya n’okwu a, Agugu (2006) kwuru na ndi Igbo na-ahuta asusu Igbo dika asusu nne ha. Asusu ndi Igbo bu nke “udaolu”. O gakwara n’ihu kowaa na e nwekwara otutu olundi nke na-aputa n’ime asusu Igbo, mana Igbo na-atu ilu si, “Igbo na-asu n’olu n’olu, mana ha kwaa ukwara o buru otu”. Ihe nke a putara bu na n’agbanyeghi olundi di n’asusu Igbo, ha na-aghota onwe ha. O bu n’ihi na e nwere asusunke onye o bua si n’agburu o bua nwere ike isu ma o bu ghota dika asusu Igbo. O bu nke ahia ka a kporo “Igbo izugbe”. Asusu ndi Igbo bu otu n’ime ihe ha ji ebi ndu di ha oke mkpatupu Iropu a bia n’ala Igbo. Taa, ndi Igbo ejighizi asusu ha kporo ihe nke na otutu anaghizi asu ya. Ha huziri ya ka asusu ogwu aja. O na-eme ufodu ihere isu asusu Igbo n’ogbak. Nke a bukwa ihe obibia ndi ocha butere.

N’igakwa n’ihu gbasara asusu, Mbata (2006) kowara na asusu o bua di n’uwa nwere asusu izugbe ma nwekwaa olundi. A bia n’ala Igbo, e nwere mpaghara di iche iche mejuputara ya. Mpaghara o bua nwere olu asusu nke ha (olundi) biazie nwee olu asusu izugbe bu nke zuru Igbo niile onu. O kowakwara n’asusu Igbo izugbe bu otu ihe gbara okpurukpu jikotara ndi Igbo onu. O kwukwara n’asusu Igbo izugbe bu ihe e ji eme ka nghota di mfe ma a bia n’ime ahia, n’uloikpe nakwa n’ogbak ndi ozo. Nkowa ndi a gosiputara n’obibi ndu ndi Igbo ezughi oke ma ewepu asusu ha.

Omenala: Nke a bu otu ihe ozo di oke mkpa n’obibi ndundi Igbo tupu ndi Iropu abia n’ala ha. Ogbalu (1981) kowara omenala dika ihe anyi na-eyikwasi n’ahu, otu anyi si eyi akwa. Ihe e jiri mara anyi dika mba nke gunyere abu anyi na-abu, egwu anyi na-ete, omume na agwa anyi na-akpa. Na nkowa nke ya, Ekwealor (1998) siru na omenala putara otu ndi si ebi ndu ha. O gakwara n’ihu kowaa na agburu o bua na enweghi omenala anwuola. Nke a putara na omenala bu isi sekpuntin’obibi ndu agburu o bua nke ndi Igbo bukwa otu n’ime agburu e nwere. N’otu aka ahukwa, n’echiche Udeze (2004), omenala Igbo bu ihe ndi e jiri mara ndi Igbo, dika ndu ha na-ebi, nkwenye ha, otu ha si eme ihe, odinaala ha di iche iche, azumaahia ha na mmekorita ha n’uzo di ihe iche. Taa, uzo obibi ndundi Igbo agbanwechaala n’ihi obibia ndi Iropu bira n’ala anyi.

Omenala Igbo so n’otu ihe naara enye ha opuru n’etiti agburu ndi ozo tupu ndi ocha a bia. Omenala na-enyere ha aka ichekwa ugwu na nsopuru n’etiti onwe ha. N’oge ahia, igu oji di mkpa na ndu ndi Igbo.

Mgbe ọ bụla ndị Igbo abụọ ma ọ bụ atọ zụkọrọ, a ga-eweputariri ọjị ma goọ ya. Ọ na-enyere ndị mmadụ aka imata onye toro ibe ya. Site n'omenala di otu a, mmadu enweta nsopuru ruru ya, bukwanuotu ihe di oke mkpa n'obibi ndu ndi Igbo. Ka o di taa, nsopuru ndi ahụ adighizi otu o di na mbu n'ihi na ego na-achizi uwa. Nwata na-agwazi okenye toro ya okwu na-enweghinsopuru o bula maka ego o nwere. Nke a ka Igbo ji atụ ilu sina, "nwata kpata akụ, okenye ejegbuo onwe ya n'ozu". Nke putakwa na onye i toro buru ogaranya, i buru odibo ya. Ndi Igbo ji ilu ha achọ okwu mma, ezo uka. Ya ka e ji ekwu na ilu bu mmanu ndi Igbo ji eri okwu. E jiri ilu bie okwu ofeke a gbara aka laa.

Ekele: Nke a bu otu n'ime omenala ndi Igbo nke di mkpa n'obibi ndu ha tupu ndi ocha a bia n'ala ha. Agugu (2006) gosiputara ekele di ka otu n'ime omenala ndi Igbo nke ha ji egosiputa nsopuru. O bu nwata na-ebu uzọ ekele okenye iji gosi nsopuru. Ma taa, nwata na-echezi ka okenye kelee ya. E jighiziekele kporo ihe. Ndi Igbo kwenyere na ekele na-emepere mmadu uzọ nandu mgbe ndi ocha abia beghi n'ala ha ma rukwaa taa.

Okpukperechi: Tupu ndi ocha a bia, ndi Igbo bu ndi ikpere Chukwu ma na-asopukwara Ya n'ebe o di okwu, na-anu oku n'obi. Taa, isi akwa adighizikwa ebe e kere ya. Umoh na Ezema (2007) mere ka anyi mata mgbanwe nke okpukperechi ukawetara site n'obibia ndi ocha. Igbo mebiri kandi nna nna anyi ha siri kpeerechi mere n'otutu ndi Igbo buzi ndi uka n'ehie ma buru ndi ogommuo n'abali.

Ozuzu/Mmuta: Ndi Igbo bukwu ndi uburu ha na-aghọ nko n'imuta ihe, nke na nwata a na-enye ozuzu ma o dighi amuta ihe, a si na o bu itoribo (onye amaghi ihe). N'echiche Anozie (2003), n'ala Igbo, mmadu anaghi ebi ndu otu o bula o masiri ya. O kowara na mgbe a muputara nwatakiri n'uwa, nne, nna, ndi ikwu na ibe nakwa ohanaze na -amalite oru n'udi ijiko aka onu kuziere nwata ahụ ka e si ebi ndu. Mmadu niile na-etinye aka n'oru a n'hi na o bu nnukwu oru di mkpa, tinyere na nwa bu nke oha. Otu a ka ozuzu nwa di site na nkwenye ndi Igbo tupu ndi ocha abia. Taa, o buzi oru diiri naaninne na nna ma obu otu onye akwuru ugwo buzi ka e si enye umuaka ozuzu. O nweghizi onye na-ahu ya di ka nke oha. Ihe omumu a gbadoro ukwu n'ikowaputa uzọ obibi ndu ndi Igbo tupu ndi cha (Iropu) abia bu nke butere otutu mgbanwe n'obibi ndu ha. Nchocha a ga-enye aka n'ikpoghachi mmuo ndi Igbo azu ma meeka ha hapu ndi joro njo ha mutara n'aka ndi ocha enweghi uru o baara ha.

3. Mbunuuche Nchocha

Mbunuuche nchocha a bu iji mejuputa ihe ndi e ji maka ha mebe ya gunyere ihe ndi a:

- i. ichoputa ma enwere ihe di mma nandu ndi Igbo tupu ndi Iropu abia.
- ii. ichoputa ka obibia ndi ocha a siri metuta obibi ndu ndi Igbo.
- iii. ichoputa ma o nwere ihe obibia ha meziri nandu ndi Igbo ka o bunaan mmebi ka o wetaara ha.
- iv. imata ihe ga-abu olileanya ndi Igbo.

4. Usoro Nchocha

N'ederede nchocha a, a gbara mbonu na e nwetara akwukwo ndi ziputara ihe isiokwu na-ako maka ya. A guru akwukwo ndi ahụ derela otutu ihe gbasara obibia ndi ocha n'ala Igbo. O bukwu site n'echiche ndi odee a ka e si horo ndi dabara n'ihe a na-ede. Ndi odee ndi a nyere aka kowaa ka ndi ocha siri bata n'ala Igbo nakwa ihe bu ebunnoobi ha, ha jiri bia ala Igbo, ihe ndi ha wetara nakwa ihe obibia ha mebiri na ndi o meziri. N'ikpeazu, anyi haziri ihe ndi a niile e nwetara maka nchocha a n'okpurupu isiokwu ebe otu isiokwu na-eduba n'ozo. Nke a bu iji mee ka nchocha a doo onye o bula ga-agu ya anya ma nwekwaa nghota.

5. Ngosi na Nnyocha Data

N'ebe a ka anyi ga-egosiputazi isi ihe butere ndi ocha n'ala Igbo. Ihe ha webatara, uru na oghom so obibia ha na ihe bu olileanya ndi Igbo. Anyi ga-eme nke a site n'ikowa ha n'ufodu isiokwu ma mee ka nghota doo anya karja.

Obibia Ndi Iropu N'Ala Igbo Na Ihe Ha Webatara

Di ka anyi kowarana ntala nchocha a, na o bu ndi Potugizi bu ndi mba Iropu batara n'Afrika, nke ndi Igbo bu otu akukun'ime ya. Ekwealor (1998) kwuru na ndi ocha buru uzọ zo okwu na ndida owuwa anyanwu Naijiria (Mba Mmiri) bu ndi Potugizi malite n'afọ 1470 wee gbagobe. Oge ha batara, ebe anya ha

dị bu na mgbere ohu nakwa mgbere ihe di iche iche na-ekpo one (spices). Oge ndi Potugizi a batachara Naijiria, ndi mba ofesi ndi ozọ sochiri ha. ufodu n'ime ha bu ndi Briteen, ndi Dọochi, ndi French na Speen. O kwuru na o bu oge ndi a niile batara Naijiria agharaaghara ka mgbere ohu jiri malite n'uju.

Ihe Butere Ndi Iropu N'ala Igbo

Otutu mmadu ma o bu ndiodee edeela ufodu ihe butere ndi Bekee n'ala Igbo. Onwuzuruike (1962) n'ikowa ihe kpatara ndi Iropu jiri bata Afrika ma o bu ala anyi Naijiria (nke ndi Igbo bu otu akuku n'ime ha), siri na mgbe a na-akpa ihe butere mbata ndi Iropu n'akuku ebe ndi odida Afrika bi, o ga-adi mkpa igosi na e nwere agba abuo dika o siri metuta njekorita ndi Iropu na ndi odida Afrika ma o bu Naijiria (rutekwa ala Igbo). Nwa amadi a gara n'ihu deputa agba abuo a dika nke mbu, agba azumaahia bu nke kwusiri n'afọ 1870 na nke abuo, agba ochichi site n'agha. N'oge ndi Potugizi biara Afrika, ihe ha bu n'obi bu izu ahia. Ma ka ubochi na-aga, ha sitere na ya bazie ihe ozọ. N'oge dika nke a, ebe nlekwasị anya ha di bu n'azumaahia. Obughị n'iwu ulo ma o bu usoro ochichi. N'uzo nke a, azumaahia hibere isi naani n'itu mgbere ohu na izukoro ihe ndi ahụ n'ekpo one (Spices) laa obodo ha.

Agba Azumaahia

Na mmalite obibia ndi Iropu n'ala Afrika rutekwa ala Igbo, ha lekwasiri anya n'izu ahia ndi ahụ anyi kpotuchara aha na mbu. N'ikowa nke a, Agugu (2006) dere si, n'oge agba azumaahia a, ndi Iropu biara n'odida Afrika ma o buna Naijiria maka izu ahia kpomkwem. N'oge ahụ, o nweghi uzo ndi Iropu si choo mmebi ma o bu mgbanwe onoduihe n'ala anyi ma ya fodu ichebe maka ichi ala anyi ochichi aka ike. Agugu gakwara n'ihu kwuo na n'oge ahụ, obodo di n'ime ala anyi nooro onwe ya, ebe omenala ndi be anyi ka kwu chim. Ha ebuteghi mgbanwe n'ala anyi n'ih na ha na-atu egwu na ha mee nke a, na ndi ala anyi aghaghi iwe iwe nke ukwu, kama, na ihe gbasara ahia ha biara izu nwere ike gho nke mebiri emebi. Udi nkwenye a mere na ha ewebataghi uka n'odida Afrika n'oge ahụ. Ha kwenyere n'omenala ndi Afrika zuru oke. Ha kwenyewara na ndi Afrika ga-echekwata ihe banyere onwe ha. Nkwenye a niile nwere ike ibu maka n'uche ha di n'ihe ha ji maka ya wee bia.

Ekwealor (1998) n'echiche ya, kwuru na ndi Potugizi na-ebuga ndi ohu na "Sao Tome" ebe ha nwere obosara ugbo diiche iche. Ma oge Christopher Columbus choputara Amerika, nke ha kporo uwa ohu (new world), ndi Bekee a gbadara ebe ahụ ma wulite obasara ugbo okpete na ugbo anwuru. O bukwa n'oge ahụ ka a choputara na akụ turu ulo ma biri n'ime ala na ndida Amerika. Odogwu ode a kwuru si, na mgbe ha chowara ndi ume ha zuru oke iji ruputa oru, ha biawa Afrika tumadi odida anyanwu Afrika nke ndi Igbo bu otu n'ime ha. Ha malitere kpofofe ha ofesi dika ohu. Otu n'ime ebe ha ji mere nnukwu omaahia mgbere ohu n'oge ahụ bu ndida owuwa anyanwu Naijiria. Mgbe nke a gasiri, ndi Iropu biara Chebawa uche n'ihe ozọ na-abughị azumaahia. O bu ya ga-ebuga anyi na-agba ozọ a ga-eleba anya.

Agba Ochichi Site N'Agba

O doro ewu na okuko anya na ndi Bekee batara n'otutu mba Afrika bia chiwa ochichi. O bughị ihe diiri ha mfe inweta onodu ochichi a n'otutu akuku mba Afrika. Otu n'ime obodo ndi nyere ha nsogbu n'ichi bu ala Igbo. Agugu (2006) kwara na agba ochichi bu nke sitere n'ogu, bu oge ndi Iropu bu ndi zuru ahia n'ala Naijiria ihe kari nari afọ anọ, jiiri na mberede choo ichi Naijiria na umu obodo di na ya ochichi site n'ogu ma o bu na mmanye. Ekwealor (1998) kwakwara na ihe gbasara ichi ndi Igbo gbakara ndi Bekee ahụ isi. N'ih nke a, ha malitere ibuso ndi Igbo agha. Ndi mbu ha bukwasara iwe ha bu ndi Arọchukwu, bu ndi ha bu n'uche na o buha na-achi ala Igbo niile. Ha chere na o buru na ha merie ndi Arọ, ha enweta ala Igbo. Ihe bu iwe ha n'ebe ndi Arọ no bu na ha ekweghi ka ha bu ndi Bekee zuru ahia gafee ha, banye ime ala Igbo.

Ekwealor gakwara n'ihu kwuo na agha ndi Bekee busoro ndi Igbo bu ka ha nwee ike weghara ala Igbo, wee wube usoro ochichi ha. Nke a ga-eme ka ha guzo eze odinaala, wee na-agwa ya ihe ha choo ka o mee. Nke a ka ha kporo (Indirect rule) na Bekee. Ufodu mmadu nwere ike i si na ha mere nke oma site n'inye umu Igbo ohere iru oru dika warrant chiif ma na o dighi ihe o bu bu uru ndi Igbo ketara na ya. Ihe ndi ocha mere bu ka ha site n'izu di otu a nwetazuo ebumnoobi ha. Ekwealor kwakwuru si na ochichi (Indirect rule) ndi ocha wubere bu nke ga-enyere ha aka n'uzo di iche iche iji maatu:

- i. ha agaghị etufukabe ego n'ihe gbasara ọchịchị. Nke a putara n'onweghị ugwo ọ bula ha na-akwu ndi warrant chiif a. Ọ bụ naanị na ha azaala aha ma ọ bụ dotara onwe ha iro site n'aka umunna ha.
- ii. usoro a ga-egbochi itawa isi, si n'ala Bekee kpobata otutu ndi ọcha. Ya bụ n'odighi ego ma ọ bụ ntaramaahuhu ozo ha ga-enwe n'ikpota umunna ha ndi ọcha ka ha bja ala Igbo maka ọchichị. Nke a ga-enyekwara ha aka ibelata oghom ha ga-ezute site n'obibia ha; dika oria na onwu. Ndi umunna ha di ha oke mkpa.
- iii. usoro ọchichị a ga-enyekwara ha aka ibelata ogbaaghara site n'aka ndi a na-achị. Ihe nke a putara bụ na ogbaaghara ọ bula nwere ike iputa ga-abu n'isi "warrant chiif." Nke buka ndi Igbo gbukorita onwe ha. Ebe ndi ọcha ga-eji ohere ahụ baa ha ime ma mikpoo ha. Agugu (2006) gosiputakwara ozo na ọchichị ndi ọcha n'ala Igbo adighi nchefu na ndu ndi Igbo rue n'awa agwu. Nke a, bụ n'ih mbunuuche nakwa udi usoro ọchichị ahụ bụ nke butere otutu ihe mgbanwe n'ala Igbo gbaa gburu gburu (niile).

Ihe Obibia Ndi Ocha Webatara

Ọ bụ ihe doro anya n'obibia ndi ocha webatara otutu mgbanwe n'ala nakwa obibi ndu ndi Igbo. Mgbanwe ndi ahụ sitere na ndi mara mma rue na ndi joro njo. Ufodu n'ime ihe ndi mara mma ha webatara gunyere; iru okporo uzo, iru ulokwukwo di iche iche, ulo ahuike ndi ogbara oheru, mgbasa ozioma nke kraist, iwu ulo mmeputa ihe di iche iche, oku eletriik nakwa mmepe ndi ozo di iche iche. Ekwealor (1998) kwukwara na ndi Bekee webatara mgbanwe n'ala Igbo n'uzo di iche iche. Mgbanwe ndi a metutakwara usoro ekpemekpe ndi Igbo, omenala na usoro achumnta akunuba ndi Igbo.

Uru So Obibia Ndi Ocha.

Iru Okporo uzo: ọ bughị ihe iru uka ma-asị na obibia ndi Iropu mere ka e nwee ezigbo okporo uzo n'ala Igbo. Ha gbalisiri ike mee ka enwee uzo di mma ga-enye aka mee ka njem di mfe site n'otu ebe rue ebe ozo. Ekwealor (1998) kwukwara na ha onwe ha malitekwaru ruwa okporo uzo di iche iche, akwammiri, na okporoigwe ma ọ bụ uzo ugbo oloko sitere Port Harcourt banye Enugwu. Ọ bụ uzo oloko a ka emechara rugoo mgbago ugwu Naijiria ebe ya na nke sitere odida anyanwu Naijiria jekotara. Dika ha mere ya n'uzo oloko, otu ahụ ka ha mekwara n'uzo ugboala, ugbo mmiri nakwa uzo ugboelu.

Iru Ulo Akwukwo: Otu ihe ozo obibia ndi Iropu webatara nandu ndi Igbo bu iwu ma obu iru ulo akwukwo digasi iche iche na ebe di iche iche n'ala Igbo. Site na nke a, otutu umuafu Igbo malitere imu asusu Bekee nakwa usoro obibi ndu ndi Bekee. Ka ọ di ugbo a, umu Igbo na- aguzi ma na-ede asusu Bekee karja ndi nwe ya.

Ulo Ahuike: Ihe ozo ha webatara bu iwube ulo ebe a na-elekota ndi oria ma nyekwa ha ogwugwo. Ọ bụ mkpuru ogwu na mmiri ogwu ndi emere na mba ofesi ma ọ bụ n'ala Bekee ka ha na-eji agwo ndi mmadu oria n'udiri oloro oheru. E nwekwara ndi dibia Bekee na-adighi agbaso usoro odinaala n'inye ogwu.

Mgbasa Ozioma: Ọ bụ ndi ocha webatara uka kraist n'ala Igbo n'onodu igbasa ozioma. Tupu ndi ocha a abia, Igbo nwere chi di iche iche ha na-efe ma kwenyeka n'otu Chukwu nke e jighi ihe akpuruakpu edochi anya ya. Ha kwenyere na-anaghị ahụ ya anya ma ọ bụ metu ya aka. Ọ nokwa ebe niile ma na-ekpekwa uwa ikpe maka ihe ojoo ma ọ bụ nke oma ha mere. Mbata (2002) kwuru na obibia ndi uka kraist gbadoro ukwu n'izisa ozioma na ibido ahia oheru di iche iche nke na-agaghị eji mmadu mere ngwa ahia. Ọ kowakwara na ndi uka CMS si Sierra Leone, bu ndi izizi zobatara ukwu n'ala Igbo. Ozioma rutere ndi Igbo site n'ebe ehiwere otu uka mbu n'Onicha. Ọ bụ site na nkwenye na enyemaaka Dokinta Brakie na Macgregor Laird ndi mere njem nchoputa n'osimiriNaija na gburugburu ya n'afu 1854 na 1856 n'otu n'otu, bu ndi uka ka esi kwasi ogbugbu nke umu ejima na nne ha nakwa izu ahia ohu n'ala Igbo. Ekele diri Chineke !

Oku Eletriik: Otu ihe ozo di oke mkpa n'obibi ndu ndi mmadu bu oku e ji ahụ uzo ma na-emekwa ihe ndi ozo. Ndi ocha bjara n'ala Igbo ma nwee ike itinyesi oku eletriik n'akuku ufodu, karisia n'ebe ha onwe ha bi. Ha nyere aka mee ka enwekwuo ngwa ahia n'ala Igbo. Ha mekwara ka enwee ihe ndi e ji eme ka oru diwanye mfe n'oruru. Nke bu eziokwubuna obibia ha nyere aka weta mmepe n'ala Igbo. Ihe ndi a na ndi yiri ha ka anyi nwere ike isi na ha bu uru nke obibia ha wetara nye ndi Igbo.

Mmuta Ndi Igbo: Obibia ndiocha kwalitere ogo mmuta ndi Igbo n'ogo di iche iche. Otutu umuafu Igbo bu ndinwere aha n'ihe "internet", dibia Bekee, mgbako na mwepu, nkuzi, ime nchoputa na ihe ndi ozo.

Ọghom: Dịka anyị nwere ike ihụta uru ụfọdụ so n'ọbibia ndi Iropu nye ndu ndi Igbo. O dikwa mkpa na anyi ga-elebakwa anya n'oghom ndi si n'obibia ha puta. Imaatu; **Ọchichi:** Usoro ọchichi ndi Igbo bu nke ahaziri ahazi site n'ezinaulo wee rutena oha obodo. Usoro ọchichi di otu a na-enye aka kunye agwa oma n'ime ndu ndi ntorobia. Ekwealor (1998) kowara si, na n'echiche ndi Bekee, a ga-ahapu ndi obodo ka ha na-agbaso usoro ọchichi ha n'uzo odinaala naani ihe ha agaghianabata bu ihe ndi megidere atumaatu ha bu ndi Bekee. Ha wubere usoro ọchichi nke ha, bukwanu nke ha nyefere n'aka (Warrant Chiif) bu ndi ji aka ike na mpu chiwa umunna ha site n'ikikere ndi Bekee nyere ha. Nke a megidere usoro ọchichi odinaala ndi Igbo bu nke achoghi ọchichi aka ike, nakwa nke hapuru ndi eze (n'ebe ndi e nwere ha) wee horo ndi omekome ma chie ha (warrant chiif) ndi jiiri ohere ahụ rie ngari di iche iche, kpeekwa ikpe aghugho na aruruala ndi ozo.

Mmekorita Ezinaulo: Tupu ndi ocha a bia n'ala Igbo, e nwere ezi mmekorita n'ezinaulo ndi Igbo. Ibi obi ha na-abukwa nke kwesiri nnomi. Kama mbata ndi ocha meziri ka a ga-asị onye o bu la gbawa mbọ nke ya. Anozie (2003) kwuru n'onweghi ihe di onye Igbo o bu la mkpa kariya ezinaulo ya. N'agbanyeghi ka ebe onye Igbo bi siri di anya n'obodo ya, o naghị echefu ndi ezinaulo na ndi obodo ya. Odee gara n'ihu kwuo si na ha na-agbalikwa izoputa ibe ha mgbe onye ahụ na-achọ ıla n'iyi, dika onye na-anwu oke mmanya, inote aka n'uzo ije nakwa inote aka n'abalị. Mana taa, isi akwa adighizikwa n'ebe ekere ya. Onye o bu la na-echezi maka naani onwe ya n'ihia na o bu ihe ha mutara n'aka ndi ocha.

Ogbaaghara: Otutu ogbaaghara na-adaputakari n'ala Igbo taa bucha oghom sitere n'obibia ndi ocha. Iji maatu, Ekwealor (2010) kwuru na n'afọ 1929, umunwaanyi Igbo mere ngaghari iwe nke ahutubeghi udi ya mbu n'ala Igbo gbaa gburugburu. O bu maka utu isi ndi ocha chorọ ka umunwaanyi sonye n'ikwu. Ngaghari iwe a bu nke akporo "Aba women riot". Ekwealor (2010) gara n'ihu kowaa na o bu oge ogbaaghara a malitere ka ndi Bekee ji mata n'odighi ihe o bu la ha ghotara gbasara ndu ndi Igbo na usoro ọchichi ha. Agha ime Biafra nke tara isi otutu umu afọ Igbo bucha ogho m ndi Iropu butere. Asị na ha achikotaghi ndi Igbo na ndi Awusa dika otu mba, nsogbu ahụ agaraghi adaputa.

Mkpagbu Nke Ejiji/Ekike: Obibia ndi Bekee kwara ejiji ndi Igbo aka di egwu. Ihe e ji mara umunwaanyi bu ima ukwu akwa abuo nakwa efe obi so ya. Mbata ndi uka nwere mmetuta site n'otu akuku omenala rute na ozo nke gunyere ... nnabata ejiji ndi Bekee ma gbazia nke anyi alukwaghim.

Asusu: O dighi ewe onye Igbo otutu oge imuta ihe. Enwere ike ichoputa nke a site n'otu ndi Igbo siri muta isu asusu Bekee. Taa, asusu Igbo aghoola akpochaa, ekpuchie akwukwo nke o buru na amaghi ihe e mere, o nwuru ala. Epuchie (2009) kowara na ndi Igbo ejighi asusu ha kporo ihe. Ha huru asusu Bekee n'anya kariya asusu ha. N'ebe ha no, onye mutara asusu Bekee alaferele. O kwuru na ndi na-aru ala a karichaa bu ndi guru akwukwo kwesiri ichekwaba asusu ala nna ha. N'iga n'ihu, Apakama (2009) kowara na ndi Igbo nabatara mgbanwe site n'aka ndi ocha bu nke ziri ezi n'iji nwogharia asusu ha nakwa uzo obibi ndu ha. O mere ka a mata na nnabata ndi Igbo nabatara obibia ndi ocha bu ihe buteere ha "onodu ugo adighi egbe mma" n'ebe asusuna omenala ha notaa. Agadi nwaanyi ekunyere nwa bu ka o legide ya anya, a sighi ya tagbuo ya. Anyi ekwesighi igbakota asusu anyi bu Igbo azu n'udi na o bughị ezigbo asusu n'ihia na nku di na mba na-eghere ha nri. O bu ihe ojoo ileghara asusu e jiri mara anyi anya ma makuzie nke mba ofesi naani, n'ebe o di ukwu. Nke a bu oghom so obibia ndi ocha.

Nkuzi na Mmuta: Obibia ndi ocha wetara omumu akwukwo nke bu ihe di mma ma chulaa nkuzi na mmuta nke asusu na omenala Igbo. Agugu (2006) kowara na ihe gbasara mmuta na nkuzi a na-enye umuaka n'uzo odinaala dika akuko ifo na ndi otu ya, enyela efe ka agumaakwukwo were onodu. Taa, onye o bu la etinyela isi n'uloakwukwo juputara ebe niile n'ala anyi. N'ebe a, ha na-amu ihe o bu la ma nke oha obodo na-agbaruru ihu n'ihia ikikere e nyere ha.

Achum nta Akunuba : Tupu ndi ocha a bia, ndi Igbo bu ndi na- agba mbọ, ma nwoke ma nwaanyi. Obibia ndi ocha meziri ka ndi Igbo ghoo ndi umengwu. Onye o bu la na-achozu iru oru Bekee. ichu nta, oru ugbo, ikwe akwa, ikpa ihe okpukpa, ikpu uzu, itu ihe otutu laziri azu.

6. Nchikota

Nhocha a, e mere banyere obibia ndi Iropu na usoro obibi ndu na mmuta ndi Igbo bu nke anyi choputara na ebunnoobi ndi ocha, ha ji bia n'ala Igbo abughi iweta oganiihu kama o bu ka ha bia bukoru aku ndi Chineke jiri gozie umu Igbo laa na be ha. O bu eziokwu nandi Igbo mewara omume dika ndi ocha,

ma si otu a chefuo otutu omenala ha. Nke a bu site na mmanye nke ndi ocha manyere ha mere ha ji kwenyere ha. Ndi Igbo gosikwara ha nkari n'echiche, amamihe, ogugu isi nakwa nkanuzu. Obibia ndi ocha mere agwa ojoo na enweghi nsopuru bawanye uba n'ala Igbo kariya otu o di tupu ndi ocha abia.

Mgbe ndi ocha abjabeghi, ndi Igbo naara egbu umuejima na nne ha ma o buru na o kwuputaghi na o muru ejima. Ha na-atubakwa umuaka ndi nwere nkwaru n'ajo ohia n'ihu na ha kwenyere na ha bu ajo umu. Ha rekwara mmadu dika ohu, okachasi ndi nke na-enye nsogbu n'ezinaulo ma uka kraist kwusiri ihe ndi a. A choputakwara na obibia ndi ocha nyeere ndi ala anyi aka inweta ihe ndi e ji enyere ndu aka dika ezigbo okporo uzọ, oku eletrik, iwuru ha ulo ahuike, ulo akwukwo na imutagasi otutu ihe ndi ozo baara ha uru na ndu. E newkwara ebe obibia ha siri rie mperi n'ihu na o mekwara ka nsopuru umunwaanyi nwere n'ebe di ha no daa n'aja. Ha kwenyeziri na ihe o bu la nwoke mere na nwaanyi nwere ike imekwa ya. Nke a ebutekwala otutu alukwaghim n'otutu ezinaulo n'ala Igbo taa. Anyi choputakwara na obibia ha ewetagh ezi mmekorita n'etiti ndi Igbo n'onwe ha, kama o mere ka ha nwee otutunghotahie n'etiti onwe ha. O mere ka onye Igbo huta nwanne ya dika onye iro ya. E newkwagh mbikota n'otu ulo n'ihu na onye o bu la na-achoz i nke onwe ya. Anyaukwu na igbu ochu wee juputa ebe niile.

Ufodu na-ahutazi ibe ha dika ndi amaghi ihe n'ihu na ha agughi akwukwo nke ndi Bekee. Anyi hukwara na obibia ha akwaliteghi asusu Igbo ma oli. Ya bu na o buru na o kwaliteghi ya, ihe oputara bu na o gburu ya egbu. Ndi Igbo naara ekpere Obasi bi n'elu (Chukwu) tupu ndi ocha abia. O bugh ndi ocha kuziiri ndi Igbo ikpere na isopuru Chukwu, kama ha wetaara ndi Igbo uka kraist dika uzọ kacha mma iji kpeere Chukwu. Nchoputa anyi gosikwara na ndi Igbo achoghi ka ndi ocha loghachi bia chiwakwa ha ozo. Site na nchoputa ndi a niile, anyi ga-ekwenye na obibia ndi Iropu na mmetuta ya nye ndu ndi Igbo nwere uzọ o siri rie mperi n'ihu gbasara obibi ndu ndi Igbo.

Ntuziaka

- Ndi Igbo ga-ebu uzọ kwenyere onwe ha ma o bu dabere n'onwe ha ma matakwa na mmadu niile bu otu n'ihu Chineke.
- Ka anyi weghachite omenala ndi ahụ dimma na-akwalite mmepe n'ala anyi.
- Ka ndinne na nna, ikwu na ibe soro n'izu na ikuziri umu ha asusu Igbo n'ihu na o nweghi asusu ka ibe ya mma.
- Ka anyi jisi ike n'iji ejiji ahụ ejiri mara ndi Igbo.
- Anyikwesiri iloghachi n'ihu oriri ndi emeputara ma o bu koputa n'ala anyi na-edozi ahụ, kariya idi na-agbaso ndi nke si mba ofesi.
- Ka anyi loghachitekwa n'oru aka ndi ahụ nakwa oru ugbo bucha ufodu uzọ Chukwu jiri gozie ndi Igbo bukwanu nke ha ji eriju afo.

Ihe Ga-Abu Olileanaya Ndi Igbo

O buru na ndi Igbo e nwee ike mee ihe ndi a anyi nyere dika ntuziaka. Ha ga-enweta ezi olileanya site n'ikwalite ezi ahụ ike ma mee ka nnwuchu onwu, (onwu erughi eru) belata. Otutu umuafọ Igbo ga-amalite suwa asusu ha ma si otu a kpooghachite asusu Igbo na-anwuzi anwu azu. O ga-emekwa ka ndi ocha na agburu ndi ozo mata na ndi Igbo zuru ka e mee. O ga-ewetakwa ezi mmekorita n'etiti ndi Igbo n'onwe ha, nakwa mmadu ihu ala ya n'anya. Mgbapu n'obodo oyibo ga-ebelata ma o buru n'ihu a na-achọ n'uko elu dirizja n'uko ala. Ihe oriri ga-adi nnukwu n'ala anyi ebe mba ozo ga-abia zuruwa ihe ndi ahụ a koputara n'ugbo ma si otu a kwalite akunuba ndi Igbo. Ugwu na nsopuru, ezi akparamaagwa, udo na idi n'otu ga-aloghachitekwa. Orja ndi ahụ na-esi na nri ndi ahụ ebubata ebubata ga-akwusi ma buru ihe akuko. Ugwu a bu oge imezi ihe ndi obibia ndi ocha mebiri. O burukwa na-emee ihe ndi a, olilenya ga-adi. Ala Igbo ga-abuzi obodo ndi ocha no n'Afrika. Ya mere, ka anyi gbakota aka mee ka ala Igbo kwuru chim maka na o naghidi adi mma akwaa mmadu aka agwa ya ebe o ga-ada, ya adakwaa n'ebe ahụ.

Mmechi

Site na nchocha a, odoola ewu na okuko anya na ndi ocha abighi n'ala Igbo ka ha nye Igbo onodu di mma. O bu iji aghughu bukoru aku na uba ndi Igbo laa. Mgbanwe niile ha webatara bu otu o ga-adi ha mma n'ahu. Ebe o bu na ndi Bekee ji omenala nke ha bia, jiri anya ike manye ndi Igboka ha soro biwe ndu ha, ha kwara anyi aka, zi anyi ebe anyi ga-ada, anyi wee dakwaa ebe ahụ. BIANU UMU Igbo ibe anyi, ka anyi bilizie ka ihere mee Ekwensu ma ugwu, nsopuru na mbuli elu buru nke anyi. O dikwa mkpa ka umu Igbo weghachi omenala ndi ahụ di mma obibia ndi Iropu mebiri. Ndi Igbo bu o ji ogu na nma eri. Ya bu oru ugbo. Nke a buisi sekpunti n'obibi ndu ndi Igbo tupu ndi Iropu abia. Ka anyi loghachi n'oru ugbo e ji mara anyi. Ogwumaagala siru na ya agaghi e jiri na oku na-ere hapu ije ozi nne na nna ziri ya. Ya bu, na anyi agaghi e jiri na ndi ocha webataara anyi omenala ha wee leghara nke anyi nwere anya. Maka na Igbo na-ekwu okwu si, na "nkụ di na mba na-eghere mba nri". Imu na isu asusu Igbo bu otu ngwa oru ga-enyere anyiaka inwetazu nke a. Onye o bu la bie ndu ya dika onye Igbo n'ebe o bu la o no ka ndi ozọ nomiri ya. Aturo o mara o mara mana a turo ofeke, o fenyé isi n'ohia.

Edensibia

- Agugu, M.O. (2006). *Ndi Igbo na akuko ala ha*. Nsuka: Matag printing and publishing enterprises.
- Anozie, C.C. (2003). *Igbo kwenu (Akukona omenala ndi Igbo)*. Enugu: Computer edge publishers.
- Apakama, L.C. (2009). The use of English in egwuonwa: A signal of Igbo language endangerment. A paper presented at the *National Conference of the Department of Music, A.I.F.C.E*, Owerri. 14th -16th October, 2019.
- Ekwealor, C.C. (1998). *Omenala na ewumewu Igbo*. Owerri: Africana first publishers.
- Epuchie, D.N. (2009). Asusu Igbo n'oge ochie na oge ugbua. *Opiike. Journal of Igbo Language and Culture*, 1(1).
- Mbata, C.O. (2002). *Mmalite ndi Igbo in Nigerian languages for colleges of education*. Owerri: Lajec publication.
- Onwuzuruike, D.O. (1962). *History of Nigeria in a new setting*. Aba: The international press.
- Udeze, C.V. (2004). Mmekorita nandu ndi Igbo n'uzo omenala. *Igbo Ga-adi. Journal of Igbo Studies*. Department of Linguistics and Nigerian Languages A.I.F.C.E, Owerri.
- Umoh, U.C. na Ezema, T.O. (2007). *Mkpanaka nchocha n'asusu na omenala Igbo*. Nsuka: Ifedimma communication.